

Η ΗΘΙΚΗ ΤΗΣ ΠΟΛΙΤΕΙΑΣ ΤΟΥ ΠΛΑΤΩΝΟΣ ΕΝ ΣΥΓΚΡΙΣΕΙ ΠΡΟΣ ΤΗΝ ΗΘΙΚΗΝ ΤΟΥ ΑΠΟΣΤΟΛΟΥ ΠΑΥΛΟΥ

ΥΠΟ

ΔΗΜΟΣΘΕΝΟΥΣ Σ. ΣΑΒΡΑΜΗ, Π. Θ., Δ. Φ.

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Ὁ Πλάτων καὶ ὁ Ἄπ. Παῦλος ἀνήκουν εἰς τὰς τάξεις τῶν μεγαλυτέρων ἐκπροσώπων τῆς ἱστορίας τοῦ πνεύματος. Ὁ Πλάτων συνέλαβε, μὲ τὸ καταπληκτικὸν εἰς δύναμιν καὶ ἔντασιν πνευμά του, ὅλα τὰ προβλήματα τῆς σκέψεως, τὰ ὅποια ἀπέτέλεσαν τὸ περιεχόμενον τοῦ ἀθανάτου συστήματός του, τοῦ ὁποίου ἡ ἐπίδρασις εἶναι καὶ θὰ εἶναι συνεχῶς αἰσθητὴ διὰ μέσου τῶν αἰώνων. Ὁ Ἄπ. Παῦλος προερχόμενος ἀπὸ ἑνὸς ἄλλου, διαφορητικόν, κόσμον τοῦ πνεύματος, ἀνήκει καὶ αὐτός, ὡς ὀρθῶς παρατηρεῖ ὁ Caird¹, εἰς τοὺς κατέχοντας μοναδικὴν θέσιν, ἐν τῇ ἀρχαιότητι, πνευματικούς δημιουργούς. Βάσει τῆς παραδόσεως καὶ ὑπὸ τὴν καθοδήγησιν τῆς Ἀποκαλύψεως τοῦ Κυρίου, ἐδημιούργησε μίαν θεολογίαν, τῆς ὁποίας ἡ σημασία παραμένει πάντοτε τεραστία, λόγῳ τῆς διαφορητικῆς θέσεως, τὴν ὁποίαν κατέχει εἰς τὴν διὰ μέσου τῶν αἰώνων συνεχιζομένην ἀντιπαράθεσιν τῶν διαφορῶν κατευθύνσεων τοῦ πνεύματος.

Εἰς τὴν παροῦσαν ἐργασίαν, λόγῳ τῆς ὑφισταμένης τεραστίας εἰς ἕκτασιν καὶ βάθος βιβλιογραφίας, δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ἀναπτυχθοῦν ὅλαι αἱ ἰδέαι τοῦ Πλάτωνος καὶ τοῦ Ἄπ. Παύλου. Ὡς ἐκ τούτου θὰ περιορισθῶμεν εἰς τὴν ἔρευναν τῶν ἠθικῶν προβλημάτων· εἰδικώτερον δὲ εἰς τὴν ἔρευναν τῶν ἐκ τῆς ἐν τῇ κοινωνίᾳ συμβιώσεως τῶν ἀτόμων προκυπτόντων προβλημάτων.

Ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὸν Πλάτωνα θὰ περιορισθῶμεν μόνον εἰς τὴν «Πολιτείαν» του. Ἡ ἰδεώδης πολιτεία, τὴν ὁποίαν ἐσχέδιασεν ὁ Ἕλληνας φιλόσοφος δίδει ὄχι μόνον τὴν κατευθυντήριον γραμμὴν διὰ τὴν ὀργάνωσιν μίας πολιτείας, ἀλλὰ καὶ τὴν δύναμιν τοῦ ὀραματισμοῦ διὰ τὴν τελείαν ὀργάνωσιν τῆς συμβιώσεως τῶν ἀνθρώπων. Τὸ ἔργον αὐτὸ περιέχει, συγκεντρωμένας, ὅλας τὰς ἰδέας τοῦ Πλάτωνος, διότι οὗτος κατέστησεν αὐτὸ βασικὸν σκοπὸν τοῦ ὅλου τοῦ ἔργου. Ἡ «Πολιτεία» περιέχει, ὡς παρατηρεῖ ὁ Κογρέ², κάθε ἐκφάνσιν τοῦ πνεύματος, ἥτοι ἠθικὴν, πολιτικὴν, μεταφυσικὴν, ἐκπαίδευσιν, φιλοσοφίαν τῆς ἱστορίας

1. G. B. Caird «The Apostolic Age», London 1955, σελ. 116.

2. A. Koyré «Discovering Plato», New York 1946, σελ. 71.

καὶ κοινωνιολογίαν. Ἡ Πλατωνικὴ πολιτεία ἀποτελεῖ τὸ πλαίσιον, ἐντὸς τοῦ ὁποίου ἡ φιλοσοφικὴ σκέψις δύναται νὰ λάβῃ τὴν μορφήν τῆς πραγματικότητος. Τοῦτο δὲ ἰσχύει κυρίως διὰ τὴν ἠθικὴν, ἡ ὁποία, κατὰ τὸν Πλάτωνα, μόνον ἐντὸς τῶν πλαισίων τῆς ιδεώδους πολιτείας δύναται νὰ καταστῇ πραγματικότης.

Ἡ ἀπασχόλησις ἡμῶς μὲ τὴν Πολιτείαν δημιουργεῖ εὐθὺς ἀμέσως τὸ πρόβλημα κατὰ πόσον ὁ Πλάτων εἶναι δημιουργὸς μιᾶς Οὐτοπίας ἢ μήπως αἱ ἐν τῇ πολιτείᾳ ἀναπτυσσόμεναι ἰδέαι δύνανται, κάποτε, νὰ πραγματοποιηθοῦν³. Ἡ παρούσα ἐργασία καθὼς καὶ ἡ δυνατότης συγκρίσεως τῆς ἠθικῆς τῆς Πολιτείας μὲ τὴν Ἠθικὴν τοῦ Ἀποστόλου Παύλου ἐξαρτᾶται, κατὰ ἓνα μεγάλο μέρος, ἀπὸ τὴν ἀπάντησιν, τὴν ὁποίαν θὰ ἐπιχειρήσωμεν νὰ δώσωμεν εἰς τὸ ἐρώτημα αὐτό. Τὸ πρόβλημα αὐτὸ φυσικὰ, τὸ ὁποῖον τόσον πολὺ ἔχει ἀπασχολήσει τὴν ἐπιστήμην^{3α}, δὲν δύναται νὰ λυθῇ ἐντὸς τῶν στενῶν πλαισίων μιᾶς εἰσαγωγῆς. Ὡς ἐκ τούτου λοιπὸν θὰ δεχθῶμεν ὡς ἀρχήν, ὅτι ἡ πολιτεία δὲν εἶναι οὐτοπία καὶ δίχως νὰ εἰσέλθωμεν εἰς τὰς λεπτομερείας τοῦ προβλήματος, θὰ προσπαθῆσωμεν μὲ ἐσωτερικὰς—ἐκ τοῦ ἔργου—ἀποδείξεις νὰ υποστηρίξωμεν τὴν ἀρχὴν αὐτήν, ἥτις ἀποτελεῖ βασικὴν προϋπόθεσιν τῆς παρούσης ἐργασίας.

Ὁ ἴδιος ὁ Πλάτων φαίνεται ὅτι διησθάνθη, ὅτι τὸ περιεχόμενον τῆς «Πολιτείας» τοῦ θὰ ἐχρησιμοποιεῖτο, κάποτε, ὡς μέσον ἀποδείξεως τοῦ ὅτι τὸ ἔργον του εἶναι οὐτοπία. Ὡς ἐκ τούτου, ὅπως, θὰ ἴδωμεν, ἡ ἀπόδειξις τῆς δυνατότητος πραγματοποιήσεως τῶν ἀρχῶν τῆς «Πολιτείας» ἀπησχόλησε σοβαρῶς τὸν σχεδιαστήν της. Πλὴν ὅμως αὐτοῦ, ἐὰν ληθῇ ὑπ' ὄψιν, ὅτι διὰ τὸν Πλάτωνα, ὅπως καὶ διὰ τὴν Ἀρχαιότητα γενικώτερον, ὁ χωρισμὸς τῶν ἐννοιῶν Φύσις καὶ Πολιτισμὸς—χωρισμὸς ὁ ὁποῖος τοποθετεῖ τὴν πολιτείαν ὡς τρίτον βασιλεῖον,

3. Εἰς τὸ σημεῖον αὐτὸ θεωροῦμεν σκόπιμον νὰ τονίσωμεν, ὅτι ἐδῶ ὡς Οὐτοπία ἐννοοῦμεν κάτι, τὸ ὁποῖον οὐδεμίαν ἀπολύτως σχέσιν ἔχει μὲ τὴν πραγματικότητα. Τὴν ἐξήγησιν αὐτὴν θεωροῦμεν ἀπαραίτητον, διότι πλὴν τῆς ἀρνητικῆς αὐτῆς σημασίας τῆς Οὐτοπίας ὑπάρχει καὶ ἡ θετικὴ τοιαύτη. Ὡς Οὐτοπίαν δέ, εἰς τὴν θετικὴν της μορφήν, ἐννοοῦμεν ἐκείνην τὴν Οὐτοπίαν, τῆς ὁποίας οἱ σκοποὶ ὑπερβαίνουσιν τὴν δεδομένην πραγματικότητα· δύναται ὅμως νὰ πραγματοποιηθοῦν ἀργότερον. Πρβλ. καὶ Savramis «Soziale Utopien» εἰς «Soziale Welt» 1958.

3α. Ἐκ τῶν μὴ δεχομένων τὴν πολιτεία ὡς Οὐτοπίαν ἀναφέρω τὸν Windelband «Lehrbuch der Geschichte der Philosophie». Tübingen 1950, σελ. 109, ὅστις τονίζει ὅτι ὁ Πλάτων δὲν συνέλαβε τὴν Πολιτεία του ὡς ἀπλοῦν καὶ ἀπραγματοποιήτων σχέδιον Ἀντιθέτως αὕτη ἀποτελεῖ σχέδιον μεταρρυθμίσεως τῆς κοινωνίας.

Ἐκ δὲ τῶν χαρακτηριζόντων τὴν Πολιτείαν ὡς Οὐτοπίαν πρβλ. Toynebee «A Study of History» Oxford 1949, σελ. 178, 182, 184, 306.

Ἡ πολιτεία ἔχει ἐπίσης χαρακτηρισθῆ ὡς τρίτον βασιλεῖον, εὐρισκόμενον μεταξὺ τῶν ὑλικῶν ἀξιών καὶ τοῦ κόσμου τῶν ἰδεῶν, δηλ. μεταξὺ οὐρανοῦ καὶ γῆς. Πρβλ. Hoffmann «Metexis und Metaxy bei Platon», εἰς «Sokrates» 1919.

μεταξὺ τῆς ὕλης καὶ τοῦ κόσμου τῶν ἰδεῶν—εἶναι ἀκατανόητος, εἶναι εὐκολον νὰ θέσωμεν τὴν πολιτείαν ἐντὸς τῆς χρονικότητος. Εἶναι εὐκολον δηλ. νὰ ἀντιληφθῶμεν, ὅτι ἡ πολιτεία ἀνήκει εἰς τὴν πραγματικότητα· δύναται δέ, κάποτε, νὰ πραγματοποιηθῇ. Ἡ πολιτεία δὲν εἶναι ἐν μετὰ ξὺ τῆς πραγματικότητος καὶ τοῦ κόσμου τῶν ἰδεῶν, δὲν εἶναι δέ, πολὺ περισσότερον, οὐτοπία.

Ἡ πολιτεία, τὴν ὁποίαν οἰκοδομεῖ ὁ Πλάτων, ἀνήκει εἰς τὴν περιοχὴν τῆς γενέσεως καὶ τῆς φθορᾶς. Δὲν εἶναι αἰωνία. Ὑπόκειται εἰς ἀκμὴν καὶ παρακμὴν καὶ, ὡς ἐκ τούτου, προσέλευσίς της εἶναι ἡ πραγματικότης καὶ ὄχι ἡ φαντασία. Ἀναλύοντες τὴν πολιτείαν ἀντιλαμβανόμεθα πολλὰ σημεῖα συνηγοροῦντα ὑπὲρ τοῦ «ρεαλισμοῦ» τοῦ Πλάτωνος. Οὕτω ὁ Σωκράτης, ὁμιλῶν περὶ τῆς ἀγωγῆς, δὲν λησμονεῖ ὅτι σχεδιάζει τὸ ἐκπαιδευτικὸν σύστημα πολιτείας γήινης, τὸ ὁποῖον ἀποβλέπει εἰς τὴν διαφύλαξιν της ἀπὸ τὴν φθορὰν καὶ τὴν παρακμὴν, καίτοι ὁ Σωκράτης δὲν λησμονεῖ, ὅτι κάθε τι φθαρτὸν—ἄρα καὶ ἡ ἰδεώδης πολιτεία—διέρχεται περιόδους ἀκμῆς καὶ παρακμῆς. Εἰς τὸ τέλος δὲ τῆς περιγραφῆς τῆς παιδείας τῶν φυλάκων δὲν παραλείπει ὁ Σωκράτης νὰ τονίσῃ, ὅτι ἡ πραγματοποίησις τῆς πολιτείας, τὴν ὁποίαν περιγράφει, εἶναι δύσκολος μὲν, ἀλλ' οὐχὶ ἀκατόρθωτον ἔργον⁴.

Ἀκόμη καλύτερον ἀντιλαμβανόμεθα, ὅτι ἡ πολιτεία ὑπῆρξε κάποτε καὶ θὰ ὑπάρξῃ εἰς τὸ μέλλον ἐὰν ἐννοήσωμεν τὴν πεποίθησιν τοῦ Πλάτωνος, ὅτι ὁ κόσμος δὲν κινεῖται πρὸς τὸ ἄγνωστον καὶ τὸ ἀπειρον, ἀλλὰ ἐκτελεῖ ἕνα αἰώνιον κύκλον, ὅπως ἐξ ἄλλου ὑποστηρίζει καὶ ὁ Ἀριστοτέλης εἰς τὰ Μετὰ τὰ Φυσικά. Οὕτω ἡ χειροτέρα κατάπτωσις τῆς πολιτείας εἰς τὴν μορφὴν τῆς Τυραννίας, ἀποτελεῖ διὰ τὸν Πλάτωνα τὸ σημεῖον στροφῆς πρὸς μίαν καλυτέραν πραγματικότητα, ἣτις δύναται νὰ ὀδηγήσῃ, ἐξελικτικῶς, εἰς τὴν ἰδεώδη πόλιν (592B)⁵.

Ἀργότερον—εἰς τὸν Πολιτικὸν καὶ εἰς τοὺς Νόμους—ὁ Πλάτων ἀσχολεῖται μὲ τὴν ἄνοδον τῆς πολιτείας ἀπὸ τὴν παρακμὴν εἰς τὴν ἰδεώδη της μορφὴν. Οὕτω παρατηροῦμεν εἰς μὲν τὴν πολιτείαν τὴν πορείαν ἐκ τοῦ ἰδεώδους εἰς τὴν παρακμὴν, ἐνῶ εἰς τὰ ἄλλα ἔργα τοῦ Πλάτωνος βλέπομεν τὴν ἀντίστροφον, πρὸς τὸ ἰδεῶδες, πορείαν. Τοῦτο ὅμως ἀποδεικνύει, ὅτι ἡ Πλατωνικὴ πολιτεία ὑπῆρξε μία διαρκὴς ἀνάτασις τῆς ψυχῆς τοῦ Ἑλληνος φιλοσόφου πρὸς τὸ ἰδεῶδες,

4. Ἐντὸς τῆς σκέψεως τοῦ Πλάτωνος ὁ ἰδεαλισμὸς καὶ ὁ ρεαλισμὸς διεξάγουν μίαν ἀσυνήθη πάλην. Ὡς ἐκ τούτου δὲν εἶναι δυνατὴ συστηματικὴ διάκρισις ἰδεώδους καὶ πραγματικοῦ. Otto Apelt: «Platonische Aufsätze», Leipzig—Berlin 1912, σελ. 67.

5. O. H. J. Störing—«Kleine Weltgeschichte der Philosophie», Stuttgart, 1952, σελ. 139 — κακῶς χρησιμοποιεῖ τὸ 592B διὰ νὰ ἀποδείξῃ ὅτι ἡ Πολιτεία εἶναι Οὐτοπία. Εἰς τὸ σημεῖον αὐτὸ δὲν τονίζεται τὸ ἀπραγματοποίητον τῆς Πολιτείας, ἀλλὰ τὸ ὅτι, ἀσχετως τοῦ ἀν ἡ Πολιτεία πραγματοποιηθῇ, μόνον ὅσα εἰς αὐτὴν λέγονται εἶναι ἀληθῆ καὶ μόνον ταῦτα δύναται νὰ σώσῃ τὴν πόλιν.

τὸ ὁποῖον δὲν εἶναι ξένον πρὸς τὴν πραγματικότητα, ἥτις ὑπόκειται, φυσικά, εἰς τοὺς νόμους τῆς φθορᾶς καὶ τῆς γενέσεως. Τὸ ἰδεῶδες δὲ αὐτὸ ἀποτελεῖ πάντοτε τὸ σημεῖον, πρὸς τὸ ὁποῖον ὀδηγεῖται, διὰ μέσου τῶν αἰώνων, εἰς μίαν διαρκῆ πορείαν, ἢ ἀνθρωπότης.

Ὁ ἴδιος ὁ Πλάτων ὁμῶς, σχεδιάζων τὴν πολιτείαν του, δὲν παρέλειψε νὰ τονίσῃ, εἰς ἀρκετὰ σημεία, τὸ ὅτι ἢ ὑπ' αὐτοῦ προτεινομένη πολιτεία δὲν εἶναι οὐτοπία. Ἐχων τὸν φόβον, ὅτι οἱ μεταγενέστεροι θὰ δυσπιστήσουν ὡς πρὸς τὴν δυνατότητα πραγματοποιήσεως τῆς πόλεως του (450 D), τονίζει ἀνεπιφυλάκτως, ὅτι οἱ Νόμοι, οἱ ὁποῖοι ἐθεσπίσθησαν διὰ τὴν πολιτείαν του δὲν εἶναι ἀπραγματοποίητοι ἢ ἀπλᾶ εὐχαί. Ἀντιθέτως αἱ διατάξεις τῆς Νομοθεσίας τῆς ἐποχῆς τοῦ Πλάτωνος—αἱ ὁποῖαι δὲν συμφωνοῦν μὲ τὰς τῆς πολιτείας—χαρακτηρίζονται ὡς ἀντιτιθέμεναι πρὸς τὴν φύσιν⁶. Αἱ νομικαὶ διατάξεις τῆς πολιτείας εἶναι δυνατόν νὰ πραγματοποιηθοῦν ἐνῶ συγχρόνως εἶναι ἄρισται (475 A). Γενικώτερον δὲ ἅπαντα τὰ εἰς τὴν πολιτείαν λεχθέντα θεωροῦνται δυνατὰ καὶ ὠφέλιμα (457 C).

Ἐπανερχόμενος δὲ εἰς τὴν ἐρώτησιν ἂν εἶναι δυνατὴ ἡ πραγματοποίησις τῆς πόλεως (471 C) ἀπαντᾷ θετικῶς καὶ ἀνευ οὐδεμίας ἐπιφυλάξεως «Ναί» (471 E). Ὁ Πλάτων δέχεται μίαν φυσικὴν διαφορὰν θεωρίας καὶ πράξεως. Τοῦτο ὁμῶς δὲν ἀποδεικνύει, ὅτι ἡ θεωρία του εἶναι ἄσχετος πρὸς τὴν πράξιν. Ἀντιθέτως, ἡ προσπάθειά του τείνει νὰ ὀδηγήσῃ τὴν πόλιν ἀπὸ τὴν θεωρίαν εἰς τὴν πράξιν (472—473 B). «Ἡ πολιτικὴ κοινότης, τὴν ὁποίαν περιεγράψαμεν, ἔχει ὑπάρξει, ὑπάρχει καὶ θὰ ὑπάρξῃ» γράφει ὁ Πλάτων. Διότι, συμπληρώνει—οὔτε ἡ ὑπαρξίς της εἶναι ἀδύνατος, οὔτε ἡμεῖς λέγομεν ἀδύνατα πράγματα. Ἔστω καὶ ἐὰν ἀναγνωρίζωμεν, ὅτι αὐτὰ τὰ ὁποῖα λέγομεν εἶναι πολὺ δύσκολα» (499 D). Τὰ εἰς τὴν πολιτείαν λεγόμενα εἶναι δύσκολον νὰ καταστοῦν πραγματικότης, δὲν εἶναι ὁμῶς ἀκατόρθωτα (502 C). Εἰς ἄλλο δὲ σημεῖον παρατηρεῖ: «Ὅσα εἶπομεν διὰ τὴν πολιτείαν καὶ τὴν πολιτικὴν κοινότητα δὲν εἶναι ἀπλῆ ἔκφρασις πόθου. Εἶναι βεβαίως δύσκολα, ἀλλὰ καὶ δυνατὰ» (540 D). Τέλος δὲ ἐμφανίζει τὴν ρεαλιστικὴν πλευρὰν τῆς πολιτείας τονίζων, ὅτι «κάθε πρᾶγμα, τὸ ὁποῖον ἔχει γένεσιν ἔχει καὶ φθοράν». Ὡς ἐκ τούτου καὶ ἡ ἰδανικὴ πολιτεία κάποτε θὰ διαλυθῇ (546 A).

*

Ἀξιοσημείωτον ἐπίσης εἶναι τὸ ὅτι ὁ Πλάτων δὲν ὠδηγήθη εἰς τὴν διαπίστωσιν τῆς καταπτώσεως τῆς πολιτικῆς ζωῆς κινούμενος μόνον ἀπὸ ἐπιστημονικῆς φύσεως ἐνδιαφέροντα. Ὁ Πλάτων ἔζησεν ὁ ἴδιος ἐντόνως τὴν ἀγωνίαν, ἐντὸς τῆς ὁποίας ἔκειτο ἡ πόλις του μετὰ τὴν ἐναρξιν τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου⁷.

6. 456 C.

7. Ἡ βλῆ ἀτμόσφαιρα τῆς αἰωνιότητος τοῦ Πλάτωνος ἦτο πολιτικῆς φύσεως. Ἡ πολιτεία δὲ καὶ ἡ ἐντὸς αὐτῆς θέσις τοῦ ἀνθρώπου ἀποτελεῖ τὸ θεμελιώδες πρόβλημα τῆς ζωῆς τοῦ Πλάτωνος. Πρβλ. Ἰ. Θεοδωρακοπούλου «Εἰσαγωγή εἰς τὸν Πλάτωνα», Ἀθήναι 1947, σελ. 57, 59.

Ὡς δὲ θερμὸς ἐραστὴς τοῦ «κοινοῦ τῆς πόλεώς του» ἐρευνᾷ μὲ πάθος τί εἶναι τὸ ἀληθινὸν «ὄν», διὰ τὸ ἀντιτάξῃ εἰς τὸ «μὴ ὄν». Ἡ πολιτικὴ κοινότης τοῦ Πλάτωνος, θέτουσα ὡς προϋπόθεσιν τὴν ἀτομικὴν τελείωσιν τοῦ ἀνθρώπου, ἀποβλέπει εἰς τὴν ἀποκατάστασιν τῆς δικαιοσύνης καὶ τῆς ἁρμονίας. Μίας ἁρμονίας, ἡ ὁποία θὰ ὀδηγήσῃ τὸν κόσμον τῶν θνητῶν εἰς μίαν δημιουργικὴν ἁρμονίαν καὶ ἐνότητα μετὰ τοῦ κόσμου τῶν θεῶν. Διὰ τοῦτο ὁ Πλάτων δὲν περιορίζεται ἐντὸς ἐθνικῶν ὁρίων· ὀδηγεῖται εἰς τὴν θεώρησιν τῶν πανανθρωπίνων τυχῶν καὶ καθίσταται ὁ κατ' ἐξοχὴν ἀνθρωποπλάστης, ὅστις φέρει σωτήριον μῆνυμα διὰ ὅλην τὴν ἀνθρωπότητα. Μῆνυμα, τὸ ὁποῖον συγκινεῖ κάθε ἐποχὴν—δίχως νὰ στερεῖται ἐπικαιρότητος—καὶ κάθε ἀνθρωπίνην ψυχὴν.

Κύριον θέμα τοῦ ἔργου τοῦ Πλάτωνος εἶναι ὁ εὐδαιμόμων καὶ δικαίος βίος ἐντὸς τῆς πολιτικῆς κοινότητος⁸. Ἡ δὲ ιδεώδης πολιτεία ἀποτελεῖ τὸ ἀπαραίτητον κλίμα αὐτοῦ τοῦ εὐδαιμόνου βίου. Μὲ ἀκατάλυτον θεμέλιον τὸ ὅτι τὸ ἄτομον εἶναι ἀναγκασμένον νὰ συμμερισθῇ τὴν τύχην τῆς κοινότητος καὶ θεωρῶν ὡς ἐχθρὸν τῆς κοινότητος τὴν διάσπασιν, ὁ Πλάτων, μὲ διαύγειαν, ἡ ὁποία ἐνθυμίζει τὸν ἐλληνικὸν οὐρανόν, μᾶς δίδει τὸ σχέδιον τῆς ιδεώδους, ἀλλὰ καὶ δυνατῆς νὰ πραγματοποιηθῇ πολιτείας του.

*

Συνοψίζοντες, λοιπὸν, τονίζομεν, ὅτι ἡ πολιτεία δὲν εἶναι οὐτοπία διὰ τοὺς ἐξῆς—εἰς γενικὰς πλέον γραμμὰς—λόγους.

1. Διότι δὲν εὐσταθεῖ ἡ ὑποστήριξις—δι' ἐσωτερικῶν, ἐκ τοῦ ἔργου, ἀποδείξεων—ὅτι ὁ ἴδιος ὁ Πλάτων ἐθεώρει ὡς ἀπραγματοποιήτον τὴν πολιτείαν του. Ἀντιθέτως παρουσιάζεται εἰς πολλὰ σημεῖα τοῦ ἔργου ἡ πίστις τοῦ Πλάτωνος εἰς τὸ δυνατόν τῆς πραγματοποιήσεως τῆς πολιτείας, τὴν ὁποίαν οὗτος ἐσχεδιάσε.

2. Ὁ Πλάτων πιστεύει, ὅτι ὁ κόσμος ἀκολουθεῖ μίαν αἰωνίαν κυκλικὴν πορείαν καθὼς καὶ ὅτι δὲν ὑφίσταται χωρισμὸς μεταξὺ τῶν ἀξιῶν πολιτισμὸς—φύσις. Ὡς ἐκ τούτου εἶναι δυνατόν νὰ πιστευθῇ, ὅτι ἡ «πολιτεία» ὑπῆρξε κάποτε καὶ κάπου ὡς πραγματικότης, μὴ ἀποκλειομένης τῆς, εἰς τὸ μέλλον, ἐκ νέου πραγματοποιήσεώς της.

3. Ἡ πολιτεία τοῦ Πλάτωνος ἔχει γένεσιν καὶ φθοράν. Ἐπομένως ἀνήκει εἰς τὸν «πραγματικόν» κόσμον καὶ οὐχὶ εἰς τὸν κόσμον τῶν ιδεῶν.

4. Ἡ ἀντίρρησις, ὅτι ἡ πολιτεία εἶναι ἀδύνατον νὰ πραγματοποιηθῇ ἐφ' ὅσον οὐδέποτε ἐνεφανίσθη ἐντὸς τῆς ἱστορικῆς πραγματικότητος, κλονίζεται ὡς ἐσφαλμένη. Ἡ ιδεώδης π.χ. κοινότης τῶν πρώτων χριστιανῶν, εἰς τὴν ὁ-

8. Ὁ Πλάτων ἐπιθυμεῖ μίαν δικαίαν πολιτείαν, ἐντὸς τῆς ὁποίας πνευματικοὶ ἡγέται, ὡς ὁ Σωκράτης, δὲν θὰ κινδυνεύουν νὰ καταδικασθοῦν εἰς θάνατον. Πρβλ. Κογρέ, ἐνθ' ἄνωτ. σελ. 71.

ποίαν ἅπαντες εἶχον τὰ πάντα κοινὰ⁹, ἀποτελεῖ ἤδη μίαν διάψευσιν τῆς ἀπόψεως αὐτῆς. Ἐπίσης τὸ περιφνημονεῖν περὶ τῆς βασιλείας τῶν φιλοσόφων χωρίον (473 D), δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ θεωρηθῇ οὔτε ὡς ἀπραγματοποίητον, οὔτε ὡς ὑπερβολή. Εἶναι φυσικόν, λογικόν καὶ ὀρθόν νὰ ἐμπιστευθῇ τις τὴν διοίκησιν τῆς πόλεως εἰς ἀνθρώπους, οἱ ὅποιοι γνωρίζουν νὰ κάμουν διάκρισιν μεταξύ καλοῦ καὶ κακοῦ καὶ μεταξύ ἀληθείας καὶ ψεύδους.

*

Τὴν πολιτείαν τοῦ Πλάτωνος, κυρίως δὲ τὴν ἠθικὴν τῆς, θὰ προσπαθήσωμεν νὰ τὴν συγκρίνωμεν μὲ τὴν ἠθικὴν τοῦ Ἀποστόλου Παύλου, τῆς ὁποίας τὰ προβλήματα εἶναι ἀμέσως συνδεδεμένα μὲ τὴν ἐντὸς τῆς κοινότητος συμβίωσιν.

Ὁ Ἀπ. Παῦλος δὲν μᾶς προσέφερε σύστημα ἠθικῆς, ἀλλὰ βάσει τοῦ θρησκευτικοῦ καὶ φιλοσοφικοῦ πλοῦτου τῆς σκέψεώς του ἀνέπτυξεν εἰς τὰς ἐπιστολάς του, —αἱ ὁποῖαι καὶ ἀποτελοῦν τὴν πηγὴν τῆς ἠθικῆς του διδασκαλίας— τὰς περὶ κοινωνικῆς συμβιώσεως ἀπόψεις του. Πιστεύομεν ἀπολύτως εἰς τὴν δυνατότητα συγκρίσεως τῶν ἀπόψεων τῶν δύο αὐτῶν πνευματικῶν ἡγετῶν, ἂν καὶ κινουῦνται ἐντὸς τελείως διαφορετικῶν πνευματικῶν πλαισίων.

Ὁ Πλάτων, ὡς φιλόσοφος, ἀπαπτύσσει ἐν σύστημα ἠθικῆς, ἐνῶ ὁ Παῦλος, ὡς Ἀπόστολος, γράφει ἐπιστολάς. Ἐν τούτοις ἕμωσ καὶ οἱ δύο συναντῶνται εἰς ἓν βασικὸν σημεῖον, εἰς τὴν προσπάθειάν των δηλ. νὰ προσφέρουν νέας βάσεις διὰ τὴν ἰδανικὴν ἐν τῇ κοινωνίᾳ συμβίωσιν. Ἡ σύγκρισις Πλάτωνος— Παύλου, τέλος, ἀποτελεῖ μίαν εἰσέτι συμβολὴν εἰς τὴν γενικωτέραν σύγκρισιν τῆς Ἑλληνικῆς Φιλοσοφίας πρὸς τὴν Χριστιανικὴν Διδασκαλίαν. Ἡ σύγκρισις Παύλου— Πλάτωνος εἶναι δυνατὴ πρῶτον βάσει τῆς περὶ «σπερματικοῦ Λόγου» ἀρχῆς, ἥτις δέχεται τὴν ἐν μέρει ἀποκάλυψιν, εἰς τὸν μὴ Χριστιανικὸν κόσμον, τῆς ἀργότερον τελείως ἀποκαλυφθείσης χριστιανικῆς ἀληθείας¹⁰.

Δεύτερον, ἡ ἐν λόγῳ σύγκρισις καθίσταται δυνατὴ ὑπὸ τὸ πρῖσμα τῆς ἀπόψεως τοῦ Rudolf Otto, ὅτι τὸ βάθος καὶ ἡ ἔκτασις τοῦ περιεχομένου τῶν διαφόρων θρησκειῶν εἶναι, εἰς ἐκάστην θρησκείαν, διαφορετικόν. Ἐν τούτοις ἕμωσ ἡ σύγκρισις των μὲ τὸν Χριστιανισμὸν εἶναι δυνατὴ¹¹. Κατὰ τὴν διάρκειαν τῶν ἀγώνων τοῦ Χριστιανισμοῦ μὲ τὰς ἄλλας θρησκείας καὶ φιλοσοφίας, ἡ Χριστιανικὴ Διδασκαλία ἀφωμοίωσε πολλὰ στοιχεῖα τῶν ἄλλων θρησκειῶν, καὶ κυρίως τῆς Ἑλληνικῆς Φιλοσοφίας. Ὡς ἐκ τούτου ὁ Παῦλος ἀνήκει,

9. Πράξ. 4, 32.

10. Περβλ. G. Mensching, «Vergleichende Religionswissenschaft» Hiedelberg, 1949, σελ. 15.

11. Mensching ἐνθ' ἄνωτ. σελ. 17. Ἄν καὶ δεχόμεθα τὴν ἀποψιν τοῦ Otto ὡς ὀρθήν, ἐν τούτοις θεωροῦμεν σωστὸν νὰ παραθέσωμεν τὴν ἀποψιν τῶν K. Barth καὶ E. Brunner, οἱ ὅποιοι θεωροῦν ὡς ἄχρηστον τὴν ἀπασχόλησιν μὲ τὰ εἰς τὰς μὴ Χριστιανικὰς θρησκείας περιεχόμενα στοιχεῖα ἀληθείας.

ὡς ὀρθῶς παρατηρεῖ ὁ Deissmann¹², ὄχι μόνον εἰς τὴν θεολογίαν ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν θρησκευολογίαν. Δὲν εἶναι δὲ ἄνευ σημασίας τὸ γεγονός, ὅτι κατὰ τὸν 19ον αἰῶνα ἀνεπτύχθησαν, ἐκ παραλλήλου, εἰς μεγάλον βαθμόν, αἱ περὶ τὴν Διδασκαλίαν τοῦ Πλάτωνος καὶ τοῦ Παύλου ἔρευναι¹³.

Ὁ Χριστιανισμὸς ἀνεπτύχθη εἰς μίαν ἐποχὴν, ἡ ὁποία, κατὰ διαφόρους τρόπους, ἔφερε τὰ σημεῖα τῆς κληρονομίας τοῦ Πλάτωνος. Τοιοῦτοτρόπως συνηνητήθησαν τὸ ρεῦμα τῆς χριστιανικῆς ἀγάπης μὲ τὸ ρεῦμα τῆς φιλοσοφικῆς σκέψεως*.

Τέλος θὰ ἐπεθύμουν, εἰς τὴν σύντομον αὐτὴν εἰσαγωγὴν, νὰ τονίσω, ὅτι ὡς προϋπόθεσιν τῆς παρουσίας ἐργασίας θεωρῶ τὸ ὅτι τὸ «Ἄγαθόν» εἰς τὴν πολιτείαν τοῦ Πλάτωνος, εἶναι μία ἔκφρασις τῆς ἐννοίας τοῦ Θεοῦ. Πιστεύομεν ἀπολύτως, ὅτι τὸ Ἄγαθόν, τὸ ὁποῖον εὐρίσκεται «ἐπέκεινα» τῆς οὐσίας (509 B), εἶναι ἡ δημιουργικὴ πρώτη αἰτία ἐκάστου ὄντος. Ἐξ αὐτοῦ δὲ ἀντλοῦν ὅλαι αἱ ἀξίαι δυνάμιν καὶ ὑπόστασιν^{13α}. Αἱ σκέψεις αὗται ἐπιβεβαιοῦνται ὑπὸ τὸ πρῖσμα τῆς συγκρίσεως, τὴν ὁποίαν κάμει ὁ Πλάτων μεταξὺ τοῦ Ἥλιου καὶ τοῦ Ἄγαθοῦ. Ὅπως ὁ Ἥλιος δὲν εἶναι μόνον πηγὴ τοῦ φωτός, ἀλλὰ καὶ πηγὴ τῆς γενέσεως καὶ τῆς ζωῆς (516 C), οὕτω καὶ τὸ Ἄγαθόν δὲν εἶναι μόνον πηγὴ τῆς ἀληθείας καὶ τῆς γνώσεως, ἀλλὰ καὶ πηγὴ τῆς ζωῆς καὶ ὑπάρξεως τοῦ Κόσμου. Ὁ μεταφυσικὸς δὲ χαρακτήρ τῆς συγκρίσεως τοῦ ἀγαθοῦ πρὸς τὸν Ἥλιον ἔδωκεν ἀφορμὴν εἰς ἐπιστήμονας—ὅπως π.χ. εἰς τὸν Frutiger^{13β}—νὰ ὀμιλοῦν περὶ μυστικισμοῦ τοῦ Πλάτωνος.

Ὁ Αὐγουστίνος, ὁ Meister Eckhart, ὁ Hegel, ὁ Jaeger κ.ἄ. χαρακτηρίζουν τὸν Πλάτωνα ὡς τὸν μεγαλύτερον θεολόγον ἢ τὸν μεγαλύτερον μεταφυσικόν. Ἐφ' ὅσον ὁμως δεχόμεθα τὸν Πλάτωνα ὡς σκεπτόμενον μὲ μεταφυσικὰ κριτήρια, πρέπει νὰ δεχθῶμεν, ὅτι τὸ βασικόν του ἔργον, ἡ «Πολιτεία», στηρίζεται, ἐπίσης, ἐπὶ μεταφυσικῶν βάσεων. Τοῦτο ὁμως πάλιν εἶναι δυνατόν

12. A. Deissmann, «Paulus» Tübingen 1911, σελ. 3.

13. A. Deissmann, ἐνθ' ἄνωτ. σελ. 3 σημ. 1.

* Ἐκ τῆς πλουσίας βιβλιογραφίας, ἡ ὁποία ἀναφέρεται εἰς τὴν συνάντησιν Χριστιανισμοῦ—Φιλοσοφίας, θεωροῦμεν σκόπιμον νὰ ἀναφέρωμεν τὰ ἑξῆς ἔργα: L. Ziegler, «Vou Platos Staatheit zum christlichen Staat», Olten, 1948. R. Schaerer, «Dieu, l'homme et la vie d'après Platon», Neuschâtel, 1944, κυρίως δέ: Conclusion: Platonisme et Christianisme, σελ. 171—213. F. Solmsen, «Plato's Theology» Ithaca, New York, 1942, σελ. 151 κ.έ. C. Ackermann, «Das Christliche in Plato und in der platonischen Philosophie», Hamburg 1835. F. C. Baur, «Das Christliche des Platonismus oder Sokrates und Christus», Tübingen 1837. J. Hessen «Platonismus und Prophetismus», München 1939 καὶ E. Benz, «Der Gekreuzigte Gerechte bei Plato, im Neuen Testament und in der alten Kirche», Freiburg» 1950.

13α. Πρβλ. L. R. Nettleship, «Lectures on the Republic of Plato», London 1925, σελ. 218, 230, 233.

13β. Frutiger, «Les mythes de Platon», Paris 1930, σελ. 12 κ. έ.

ἐφ' ὅσον τὸ Ἄγαθόν, τὸ ὁποῖον ἀποτελεῖ προϋπόθεσιν τῆς ιδεώδους πολιτείας, ταυτισθῆ μετὰ τὸ Θεῖον. Μόνον ἐφ' ὅσον τὸ Ἄγαθόν νοηθῆ ὡς τὸ Θεῖον εἶναι δυνατὸν νὰ ἀντιληφθῶμεν διατὶ ἡ Πλατωνικὴ σκέψις ἐπηρέασε τόσον πολὺ τὴν θρησκευτικὴν σκέψιν τῆς ἀρχαιότητος καὶ τοῦ μεσαιῶνος.^{13 γ.}

Ὁ Goldschmidt παρατηρεῖ τὰ ἑξῆς: En revanche dans la mesure où dans les lois le Bien prend les traits de Dieu (Rép. 520 c) on peut en effet parler d'un «théocratie» mais c'est la même que dans République. Si la Bien si Dieu doit gouverner l'Etat, e'est toujours par l'intermédiaire de ces savants...» («La religion de Platon» Paris 1949, σελ. 132. 133). Διὰ τῶν ἀπόψεων τοῦ δὲ αὐτῶν προσπαθεῖ ὁ συγγραφεὺς νὰ ἀποδείξῃ ὅτι τὸ Ἄγαθόν συμπίπτει μετὰ τὴν ἔννοιαν τοῦ Θεοῦ.

Ἡ φιλοσοφία τῆς ιδεώδους πολιτείας ὀδηγεῖ εἰς τὴν γνῶσιν τοῦ Ἄγαθοῦ. Δύναται δὲ νὰ λεχθῆ—λόγῳ τῆς ταυτίσεως τῶν ἐννοιῶν Ἄγαθόν—Θεῖον—, ὅτι ἡ φιλοσοφία τῆς πολιτείας «ὀδηγεῖ εἰς τὴν γνῶσιν τοῦ ἀληθοῦς Θεοῦ» (Wilamowitz, «Der glaube der Hellenen» II. Bd., Darmstadt, 1955, σελ. 247)^{13 δ.}

Τὸ ἀγαθὸν λοιπὸν εἶναι μία ἀφηρημένη ἐννοία. Ὡς ἐκ τούτου ὁ ἄνθρωπος δὲν δύναται νὰ ἔλθῃ εἰς ἄμεσον προσωπικὴν ἐπαφὴν μετὰ τὴν γνωστὴν ὡς Ἄγαθόν Θεότητα. Αἱ ἐννοιαὶ χάρις καὶ προσευχὴ παραμένουν ἐκτὸς τῆς περιοχῆς τοῦ Ἄγαθοῦ. Ἐν τούτοις ὅμως ἡ Θεότης αὐτὴ παραμένει ὁ τελικὸς σκοπὸς τοῦ ἀνθρώπου καὶ τῆς ιδεώδους πολιτείας. «Ἡ ἰδέα τοῦ ἀγαθοῦ, ὡς Θεῖον, παραμένει ἀκατανόητος. ... Νοητὴ εἶναι μόνον δι' ὅσους δύναται νὰ σκεφθοῦν μετὰ τοὺς Ἕλληνας κατὰ τρόπον Ἑλληνικόν», παρατηρεῖ ὁ Wilamowitz^{13 ε.}

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΠΡΩΤΟΝ

Ι. ΒΑΣΙΚΑ ΚΟΙΝΑ ΣΗΜΕΙΑ

Τὸ Θεῖον ὡς προϋπόθεσις τῆς Ἠθικῆς.

α) Μεταφυσικὰ κριτήρια τῆς Ἠθικῆς. Μία ἐκ τῶν πλέον βασικῶν ἐρωτημάτων, τὰς ὁποίας παρατηροῦμεν, μεταξὺ τῆς Ἠθικῆς τοῦ Ἀπ. Παύλου καὶ τῆς Ἠθικῆς τῆς πολιτείας τοῦ Πλάτωνος εἶναι, ὅτι ἀμφότεραι ρυθμίζουν τὴν Ἠθικὴν των βάσει μεταφυσικῶν κριτηρίων καὶ τῆς ἀρχῆς ὅτι ὑπάρχει καὶ Ἀρχὴ τοῦ παντός: ὁ Θεός. Ἡ θεολογία τοῦ Πλάτωνος, ὅπως αὕτη παρουσιάζεται εἰς τὴν «Πολιτείαν», προϋποθέτει τὴν ὑπαρξίν τοῦ Θεοῦ

13γ. Πρβλ. Windelband, «Lehrbuch der geschichte der Philosophie», Tübingen, 1950, σελ. 100.

13δ. Πρβλ. ἐπίσης E. Zeller, «Die Philosophie der Griechen», Leipzig 1889⁴, II, 1, σελ. 930, «Gott ist das Gute».

13ε. Ἐνθ' ἀνωτ. II. Bd., σελ. 251.

ὡς τὸ ἀνώτατον κριτήριον πάσης ἠθικῆς καὶ κοινωνικῆς τάξεως. Ὁ ἄνθρωπος προσπαθεῖ νὰ ἀντιληφθῇ τὴν ὑπαρξίν τοῦ Θεοῦ διὰ τοῦ Λόγου καὶ ὡς ἐκ τούτου ἢ προσέγγισις Λόγου—Θεοῦ ἀποτελεῖ τὸ κεντρικὸν σημεῖον τῆς Πλατωνικῆς θεολογικῆς σκέψεως¹⁴. Ὑπὸ τὴν εὐρυτέραν δὲ αὐτὴν ἔννοιαν τοῦ Θεολόγου διακαίως χαρακτηρίζεται ὁ Πλάτων ὑπὸ τοῦ Αὐγουστίνου ὡς πατὴρ τῆς Θεολογίας, ὑπὸ τοῦ Meister Eckhart ὡς Μέγας Θεολόγος καὶ ὑπὸ τοῦ Hegel ὡς ἰδρυτῆς τῆς Θεολογίας¹⁵.

Ὁ Πλάτων δὲν εἶναι ἀνθρωποκεντρικὸς, ὅπως οἱ σοφισταί. Ἀντιθέτως, κέντρον πάσης φιλοσοφικῆς του σκέψεως εἶναι ὁ Θεός· μετὰ βᾶσιν δὲ αὐτὴν τὴν ἀρχὴν δίδει νέον καὶ ἀληθὲς νόημα εἰς τὸν ἀνθρωπισμὸν¹⁶. Οὕτω ὁ κόσμος τοῦ Πλάτωνος εἶναι συγχρόνως θεοκεντρικὸς καὶ ἀνθρωποκεντρικὸς, μετὰ ὀργανικὸν στοιχεῖον τοῦ ἀληθοῦς ἀνθρωπισμοῦ τὴν θρησκείαν. Διὰ τῆς στροφῆς τῆς ψυχῆς ἀπὸ τὸν κόσμον τῆς πλάνης εἰς τὸ «βντωσ ὄν», ὁ ἄνθρωπος ἐπιτυγχάνει τὴν λύτρωσίν του καὶ τὴν τελείωσίν του. Ἡ θρησκεία εἶναι διὰ τὸν Πλάτωνα ἡ μόνη πηγὴ, ἀπὸ τὴν ὁποίαν ἡ Νομοθεσία ἀντλεῖ τὴν δυνάμιν της. Ὅπισθεν τῆς δυνάμεως τῆς πολιτείας εὐρίσκεται ὁ Θεός, ὅστις κατευθύνει τὰς τύχας τοῦ κόσμου. Ὡς ἐκ τούτου ἡ πλήρης θεοκρατία, τὴν ὁποίαν ὁ Πλάτων παρουσιάζει εἰς τοὺς «Νόμους» του, ὑπάρχει ἤδη εἰς τὴν «Πολιτείαν», ἔστω καὶ ἐὰν ὁ Πλάτων, εἰς τὸ ἔργον του αὐτὸ πιστεύει ἀπολύτως εἰς τὴν δυνάμιν τῶν φιλοσόφων. Ὁρθῶς δὲ παρατηρεῖ ὁ Goldschmidt¹⁷ «...on pent en effet parler d' un theocratie mais c'est la même que dans la République».

*

Ὁ Πλάτων δέχεται τρεῖς παράγοντας, οἱ ὅποιοι δύνανται νὰ ρυθμίζουσι τὴν ζωὴν τῶν ἀνθρώπων καὶ τὴν ὄλην πορείαν της: τὸν Θεόν, τὴν τέχνην καὶ τὴν τέχνην¹⁸. Ἐκ τῶν τριῶν αὐτῶν παραγόντων οἱ δύο πρῶτοι εὐρίσκονται πέραν τῶν ἀνθρωπίνων δυνατοτήτων, ἐνῶ ὁ τρίτος ἀποτελεῖ ἔκφανσιν τῆς δραστηριότητος τοῦ ἀτόμου. Οἱ τρεῖς αὐτοὶ παράγοντες ἀποτελοῦν τὰς προϋποθέσεις τῆς θεμελιώσεως τῆς πολιτείας. Ὁ Θεὸς ἐμπνέει εἰς τοὺς ἄρχοντας τὴν ἀγάπην διὰ τὴν φιλοσοφίαν, ὁ ἄνθρωπος ἐπιδιώκει τὸ κατὰλληλον σύστη-

14. Ὁ Jowett — «The Works of Plato» σελ. 1 καὶ 4 — ἐμφανίζει τὸν Πλάτωνα ὡς τὸν μεγαλύτερον μεταφυσικὸν τοῦ κόσμου.

15. Κατὰ τὸν Jaeger — «Die Theologie der frühen griechischen Denker», Stuttgart 1935, σελ. 4— ὁ Πλάτων εἶναι ὁ πρῶτος πνευματικὸς ἄνθρωπος, ὅστις χρησιμοποιεῖ τοὺς ἔρους Θεολόγος, Θεολογία, Θεολογεῖν.

16. Πρβλ. W. Jaeger: «Paideia». II, σελ. 285.

17. «La religion de Platon», Paris 1949, σελ. 132 καὶ 133. Πρβλ. ἐπίσης Γεωργούλη Κ., «Πλάτωνος Πολιτεία», Ἀθήναι 1939, σελ. CXXXVI.

18. Πρβλ. καὶ «Νόμοι», 709 B: «ὡς Θεὸς μὲν πάντα καὶ μετὰ Θεοῦ τέχνη καὶ καιρὸς τὰ ἀνθρώπινα διακυβερνᾷ ξύμπαντα· ἡμερώτερον μὲν τρίτον ξυγχαρῆσαι τούτους δεῖν ἐπεσθαι τέχνην.»

μα παιδείας, καὶ ἡ τύχη φέρει τὰς καταλλήλους συνθήκας διὰ τὴν καρποφορίαν τῶν προσπαθειῶν τοῦ ἀνθρώπου.

Ὁ Θεὸς παρουσιάζεται εἰς τὴν πολιτείαν τοῦ Πλάτωνος—ἀντιθέτως πρὸς τὴν κρατοῦσαν θεολογικὴν παράδοσιν—ὡς ἀγαθὸν, ἀληθὲς καὶ ἀδιάψευστον Ὄν. Ὡς ἐκ τούτου οἱ Θεοὶ δὲν δύνανται νὰ προξενοῦν κακὸν ἢ νὰ μεταμορφοῦνται (380 D) εἰς μορφὰς ἀνθρώπων ἢ ζώων, ὡς τοὺς παρουσιάζουν οἱ ποιηταί. Ἡ ἀπλότης καὶ τὸ Μεγαλεῖον τοῦ Θεοῦ δὲν ἐπιτρέπουν αὐτοῦ τοῦ εἶδους μεταμορφώσεις¹⁹. Οὕτω πρὸς τὸ τέλος τοῦ δευτέρου βιβλίου τῆς «Πολιτείας» (379 AB), ὁ Πλάτων, ἀναφερόμενος εἰς τοὺς «τύπους περὶ Θεολογίας», τονίζει, ὅτι ὅταν ὁμιλοῦμεν περὶ τοῦ Θεοῦ, εἴτε εἰς τὸ ἔπος, εἴτε εἰς τὰ λυρικά τραγούδια, εἴτε εἰς τὴν τραγωδίαν, πρέπει νὰ τοῦ ἀποδίδωμεν τὴν πραγματικὴν Του ιδιότητα, τὴν τοῦ Ἄ γ α θ ο ὕ δηλαδή. Προχωρῶν δὲ εἰς τὴν σκέψιν του τονίζει ὅτι ὁ Θεός, ἐφ' ὅσον, δὲν εἶναι βλαβερὸς—δεδομένου ὅτι τίποτε τὸ Ἄγαθὸν δὲν εἶναι βλαβερὸν—εἶναι ὡ φ έ λ ι μ ο ς καὶ α ἴ τ ι ο ς π ά σ η ς έ π ι τ υ χ ί α ς. Τὸ ἀγαθὸν λοιπὸν—δηλ. ὁ Θεός—εἶναι ὑπεύθυνον μόνον δι' ὅσα πράγματα εὐρίσκονται εἰς καλὴν κατάστασιν. Δι' ὅσα εὐρίσκονται εἰς κακὴν κατάστασιν ὁ Θεός δὲν φέρει καμίαν, ἀπολύτως, εὐθύνην. «Ἐφ' ὅσον ὁ Θεός εἶναι ἀγαθός—καταλήγει ὁ Πλάτων—δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ φέρῃ τὴν εὐθύνην διὰ ὅλα, ὅπως πιστεύει ὁ πολὺς κόσμος. Εἶναι μόνον διὰ ὀλίγα ἐκ τῶν ἀνθρωπίνων ὑπεύθυνος: διὰ τὰ περισσότερα ὅμως εἶναι ἀνεύθυνος, διότι τὰ ἀγαθὰ, τὰ ὅποια ἀπολαμβάνομεν, εἶναι πολὺ ὀλιγώτερα ἀπὸ τὰ κακὰ. Ὡς αἰτία λοιπὸν τῶν ἀγαθῶν δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ θεωρηθῇ οὐδεὶς ἄλλος πλὴν τοῦ Θεοῦ. Τὰς αἰτίας ὅμως τοῦ κακοῦ πρέπει νὰ ἀναζητήσωμεν ἄλλοῦ καὶ οὐχὶ εἰς τὸν Θεόν» (379 CD)²⁰. Ὁ Θεός λοιπὸν δὲν εἶναι αἰτία ὅλων τῶν πραγμάτων, ἀλλὰ μόνον τῶν ἀγαθῶν (380C)²¹. Ἡ ιδέα δὲ αὕτη, περὶ τοῦ ἀγαθοῦ Θεοῦ, ἡ ὅποια εὐρίσκεται τόσον πολὺ πλησίον τῆς Χριστιανικῆς Διδασκαλίας, ὅτι ὁ Θεός ἀγάπη ἐστὶ (Α' Ἰωανν. δ', 8), ἐμφανίζεται τόσον εἰς τὴν θετικὴν τῆς, ὅσον καὶ εἰς τὴν ἀρνητικὴν τῆς μορφήν. Οὕτω ὁ Πλάτων παρατηρεῖ: «Ὁδτος μὲν τοίνυν, ἦν δ' ἐγώ, εἷς ἂν εἶη τῶν περὶ θεοὺς νόμων τε καὶ τύπων, ἐν ᾧ δεήσει τοὺς τε λέγοντας λέγειν καὶ τοὺς ποιοῦντας ποιεῖν, μὴ πάντων αἴτιον τὸν Θεόν, ἀλλὰ τῶν ἀγαθῶν. Τί δὲ δὴ ὁ δεύτερος ὅδε; ἄρα γόητα τὸν Θεόν; οὐκ εἶναι καὶ οἷον ἐξ ἐπιβουλῆς φαντάζεσθαι ἄλλοτε ἐν ἄλλαις ιδέαις ποτὲ μὲν αὐτὸν γιγνώμενον, καὶ ἀλλάττοντα τὸ αὐτοῦ εἶδος εἰς πολλὰς μορφάς, ποτὲ δὲ ἡμᾶς ἀπατῶντα καὶ ποιοῦντα περὶ αὐτοῦ τοιαῦτα δοκεῖν, ἢ ἀπλοῦν τε εἶναι

19. Ὁ Πλάτων ἀναπτύσσει τὴν περὶ Θεοῦ διδασκαλίαν του, διότι ἐπιθυμεῖ νὰ πολεμήσῃ διὰ τοῦ Λόγου κατὰ τῆς κρατούσης μυθολογικῆς παραδόσεως. Πρβλ. Jaeger, «Die Theologie κλπ. σελ. 4 καὶ Friedrich Solmsen, «Plato's Theology», Ithaka, New York, 1942.

20. Πρβλ. ἐπίσης 617 E, «αἰτία ἐλομένου, Θεός ἀνάιτιος». Καὶ 391 E.

21. Πρβλ. ἐπίσης 427 C.

καὶ πάντων ἤκιστα τῆς ἑαυτοῦ ἰδέας ἐκβαίνειν;» (380 CD). Εἰς ἄλλον δὲ σημείον τονίζει: «Κομιδῆ ἄρα ὁ Θεὸς ἀπλοῦν καὶ ἀληθὲς ἔν τε ἔργῳ καὶ λόγῳ καὶ οὔτε αὐτὸς μεθίσταται οὔτε ἄλλους ἐξαπατᾷ, οὔτε κατὰ φαντασίας οὔτε κατὰ λόγους οὔτε κατὰ σημείων πομπάς, οὔθ' ὑπαρ οὐδ' ὄναρ» (382 E).

Ὁ Θεὸς δὲν εἶναι ἀνεύθυνος μόνον διὰ τὰ κακὰ τῆς ζωῆς, γενικῶς, ἀλλὰ καὶ διὰ τὸν τρόπον ζωῆς ἑνὸς ἐκάστου. Ὁ Θεὸς δὲν προσδιορίζει τὴν τύχην καὶ τὸν «δαίμονα» τῶν ἀνθρώπων. Ἐκαστος εἶναι ἐλεύθερος νὰ ἐκλέξῃ—ὅπως θὰ ἴδωμεν ἀναφερόμενοι εἰς τὴν ἐσχατολογίαὶν τοῦ Πλάτωνος—τὸν «δαίμονά του» (617 E). Ὁ Πλάτων προσπαθεῖ, διὰ τοῦ Λόγου, νὰ λύσῃ τὸ πρόβλημα Θεός, ἀντιμετωπίζων αὐτὸ ἀπὸ διαφόρους πλευράς²², θεωρεῖ δὲ τὸ Θεῖον ὡς προϋπόθεσιν τοῦ παντός καὶ πηγῆν, ἐκ τῆς ὁποίας τὰ πάντα ἀντλοῦν τὴν ἀξίαν των.

*

Μία ἐκ παραλλήλου μελέτη τῆς διδασκαλίας τοῦ Ἀποστόλου Παύλου μᾶς ὀδηγεῖ εἰς τὰ ἑξῆς συμπεράσματα.

1. Ὁ Παῦλος ἀναγνωρίζει τὸν Θεὸν ὡς τὴν ἀνωτάτην Ἀρχὴν πάσης ἠθικῆς καὶ κοινωνικῆς τάξεως. Τὰ πάντα ἔχουν ὡς προέλευσιν τὸν Θεὸν (Α' Κορ. ια', 12) καὶ ὁ Θεὸς εἶναι «τὰ πάντα ἐν πᾶσι» (Α' Κορ. ιε', 28). Ὁ κόσμος καὶ ἡ ἐν αὐτῷ κρατοῦσα τάξις προϋποθέτουν δυνάμεις διαφόρων εἰδῶν, ἀλλὰ ὡς μοναδική—πρώτη καὶ τελευταία—δύναμις παραμένει ὁ Θεός, διότι «ὁ Θεὸς εἶναι ὁ αὐτός, ὁ ἐνεργῶν τὰ πάντα ἐν πᾶσι» (Α' Κορ. ιβ', 6). Εἰς Κύριος, μία πίστις, ἐν βάπτισμα, εἰς Θεός καὶ Πατὴρ πάντων, ὁ ὢν ἐπὶ πάντων, καὶ διὰ πάντων, καὶ ἐν πᾶσιν²³. Ὁ ὀρθὸς τρόπος ζωῆς καὶ συμπεριφορᾶς εἶναι ἀποτέλεσμα τῆς ἐντὸς ἡμῶν ἐνεργούσης θείας Δυνάμεως, «διότι ὁ Θεὸς εἶναι ὁ ἐνεργῶν ἐν ἡμῖν καὶ τὸ θέλει καὶ τὸ ἐνεργεῖν, κατὰ τὴν εὐδοκίαν αὐτοῦ» (Φιλ. β' 13 καὶ δ' 19). Ὁ ἄνθρωπος ἐνεργεῖ—κατὰ τὸν Παῦλον—ἐν δυνάμει Θεοῦ, ἀκριβῶς ὅπως ἐνεργεῖ ὁ ἄνθρωπος—κατὰ τὸν Πλάτωνα—ἐν δυνάμει τοῦ Ἀγαθοῦ.

2. Ὁ Θεὸς εἶναι τὸ ἀπόλυτον, δι' ἑλα, κριτήριον. Ἡ Νέα Δημιουργία εἶναι δυνατὴ μόνον διὰ τῆς μετὰ τοῦ Θείου ἐπαφῆς. Ὡς ἐκ τούτου ὁ Χριστὸς ἀποτελεῖ, κατὰ τὸν Παῦλον, αἰτίαν καὶ περιεχόμενον τῆς Νέας Δημιουργίας²⁴. «Ἐπειδὴ ἐξ αὐτοῦ, καὶ δι' αὐτοῦ, καὶ εἰς αὐτὸν εἶναι τὰ πάντα» (Ρωμ. ια', 36). Ὁ Θεὸς ἀποτελεῖ τὴν μόνην ἀληθῆ πραγματικότητα, διότι εἶναι «ὁ ὢν ἐπὶ πάντων Θεός» (Ρωμ. θ', 5). Ὁ δὲ ἄνθρωπος ἔχει ὡς μοναδικὸν του προορισμὸν τὸ νὰ καταστῇ «μιμητὴς τοῦ Θεοῦ» (Ἐφес. ε', 1). Καὶ ἡ ἐξουσία ἀκό-

22. Πρβλ. Solmsen, ἐνθ. ἀνωτ. σελ. 13. Ὁ Solmsen ὁμιλεῖ περὶ ἑνὸς εἰδους «variety of approaches».

23. Πρβλ. Ἐφес. δ', 6.

24. Ἴδε Dibelius — Kümmel, «Paulus», Berlin, 1954, σελ. 92.

μη—ή δύναμις δηλαδή τῆς πολιτείας—ἀντλεῖ τὴν δύναμιν τῆς ἀπὸ τὸν Θεόν (Ρωμ. ιγ', 1). «Εἷς Θεὸς ὁ Πατὴρ, ἐξ οὗ τὰ πάντα, καὶ ἡμεῖς εἰς αὐτόν. Καὶ εἷς Κύριος Ἰησοῦς Χριστός, δι' οὗ τὰ πάντα, καὶ ἡμεῖς δι' αὐτοῦ» (Α' Κορ. η', 6).

3. Ἡ διδασκαλία τοῦ Ἀπ. Παύλου εἶναι, ἀκριβῶς ὅπως καὶ ἡ Πλατωνική διδασκαλία, συγχρόνως θεοκεντρικὴ καὶ ἀνθρωποκεντρικὴ. Κέντρον τῆς διδασκαλίας τοῦ Παύλου εἶναι ὁ Χριστὸς ὁ Ἐσταυρωμένος (Α' Κορ. α', 23), εἰς τοῦ ὁποῖου τὸ Εὐαγγέλιον ἀφιέρωσε τὴν ζωὴν του. Ὁ Θεὸς ὅμως, ὅστις εἶναι «κεφαλὴ τοῦ Χριστοῦ» (Α' Κορ. ια', 3), ἐχρησιμοποίησε τὸν μοναδικὸν τοῦ Υἱόν, Ἰησοῦν, διὰ νὰ σώσῃ τὸν ἄνθρωπον καὶ ὡς ἐκ τούτου, διὰ τοῦ Ἰησοῦ, ὁ ἄνθρωπος ἀπέκτησεν ἀνυπολόγιστον, ὡς προσωπικότης, ἀξίαν. Ἡ ὅλη σκέψις καὶ γνῶσις τοῦ Παύλου ἔχει ἓν μόνον κεντρικὸν σημεῖον: τὸν Ἐσταυρωμένον Χριστόν (Α' Κορ. β', 2). Ὁ Χριστὸς ὅμως «εἶναι ἐν ἡμῖν» (Β' Κορ. ιγ', 5), παραμένει δηλαδή πλησίον καὶ ἐντὸς ἐνὸς ἐκάστου ἐκ τῶν πιστῶν ἀνθρώπων. Ἰδιαιτέρως εἰς τὸ σημεῖον αὐτὸ ἀξίζει νὰ προσέξωμεν τὸ Γαλ. β', 19-20, ὅπου ὁ Παῦλος ὁμιλεῖ, κατὰ μυστικὸν τρόπον περὶ ταῦτίσεως τῆς ὑπάρξεώς του μετὰ τοῦ Χριστοῦ. «Χριστῷ συνεσταύρωμαι· ζῶ δὲ οὐκέτι ἐγώ, ζῆ δὲ ἐν ἐμοὶ Χριστός», παρατεῖ ὁ Ἀπόστολος τῶν ἐθνῶν.

Ἐν τούτοις ὅμως, ὡς ἐν παρενθέσει, πρέπει νὰ σημειωθῆ, ὅτι ἡ μυστικὴ αὐτὴ ἔκφρασις τοῦ Παύλου δὲν ἀρκεῖ διὰ νὰ χαρακτηρίσωμεν τὴν ὅλην διδασκαλίαν του ὡς μυστικὴν. Ὁ μυστικὸς χαρακτήρ τῆς μετὰ τοῦ Χριστοῦ σταυρώσεως καὶ ἀναστάσεως ἔχει βαθυτέραν ἢ θικὴν σημασίαν. Ἡ πλήρης μετὰ τοῦ Κυρίου ἔνωσις σημαίνει, ὅτι ὁ ἄνθρωπος δύναται νὰ ἀναγεννηθῆ μόνον διὰ μίας ἐνώσεως αὐτοῦ τοῦ εἶδους. Ὡς ἐκ τούτου ὁ ἠθικὸς χαρακτήρ τῆς διδασκαλίας τοῦ Παύλου προέχει τοῦ μυστικοῦ. Ὁ μυστικισμὸς ἐπιδιώκει τὴν ἔνωσιν τῆς ἀμαρτωλῆς ἀνθρωπίνης ὑποστάσεως μετὰ τῆς θείας τοιαύτης, μὲ μοναδικὸν σκοπὸν τὴν ἔκστασιν καὶ τὴν ἔξοδον. Ὁ Παῦλος ὅμως διὰ τῆς πλήρους μετὰ τοῦ Κυρίου ἔνώσεως ἀντλεῖ τὴν δύναμιν καὶ τὴν δυνατότητα διὰ τὴν—διὰ τῆς δράσεως καὶ τοῦ Εὐαγγελισμοῦ—ἀνανέωσιν τῆς κοινότητος.

Ὡς ἐκ τούτου ὁ Παῦλος, ὡς ὀρθοσκευτικὸς τύπος, δὲν εἶναι μυστικὸς²⁵. Χρησιμοποιεῖ τὴν γλῶσσαν τῶν μυστικῶν, ἀλλὰ παραμένει «προφητικὸς» τύπος, ὡς ὀρθῶς τὸν χαρακτηρίζει ὁ Friedrich Heiler.

Εἰς τὴν Πολιτείαν τοῦ Πλάτωνος παρατηροῦμεν τὸ αὐτὸ φαινόμενον. Ὁ Πλάτων χρησιμοποιεῖ τὴν γλῶσσαν τῶν μυστικῶν, ὅταν π.χ. συγκρίνει τὸ Ἄγαθόν μὲ τὸν ἥλιον. Κατὰ τὸν Frutiger²⁶ αἰτία αὐτῆς τῆς συγκρίσεως εἶναι ὁ Πλατωνικὸς μυστικισμὸς²⁷. Ἐν τούτοις ὅμως, τόσον εἰς τὴν περίπτω-

25. Πρβλ. καὶ Dibelius — Kümmel, ἐνθ. ἀνωτ. σελ. 94.

26. «Les Mythes de Platon», Paris 1930, σελ. 121 κ. ἐ. «Ce mysticisme que connaissent plus ou moins tous les metaphysiciens».

27. Μυστικισμὸς τοῦ Πλάτωνος («mystical overtones») δεχεται ἐπίσης ὁ Gould: «The development of Plato's Ethics», Cambridge 1955, σελ. 166 κ. ἐ.

σιν τοῦ Πλάτωνος, ὅσον καὶ εἰς τὴν περίπτωσιν τοῦ Παύλου, ἔχομεν μίαν ἠθικὴν καὶ οὐχὶ μυστικὴν διδασκαλίαν.

4. Κατὰ τὴν διδασκαλίαν τοῦ Ἀποστόλου Παύλου ἡ Σωτηρία τῶν ἀνθρώπων ἀνευ τοῦ Θεοῦ εἶναι ἀδύνατος. Ὁ Θεὸς εἶναι ὁ Σωτὴρ ἡμῶν «ὁ Σωτὴρ πάντων ἀνθρώπων, μάλιστα τῶν πιστῶν» (Β' Θεσσ. β' 13, Α' Τιμ. α' 1 καὶ β' 3, Τιτ. α' 3, Α' Τιμ. δ', 10). Ὅταν εἶναι μεθ' ἡμῶν οὐδεὶς ἔχει τὴν δυνατότητα καὶ τὴν δύναμιν νὰ εἶναι καθ' ἡμῶν (Ρωμ. η', 31). Ὡς ἐκ τούτου ὁ μόνος ὀρθὸς τρόπος ζωῆς εἶναι ἡ ἐν Χριστῷ ζωὴ (Ρωμ. στ', 10 καὶ 11, Γαλ. β' 19), διότι οὐδεὶς ἄλλος—πλὴν τοῦ Θεοῦ—Σωτὴρ ὑπάρχει.

5. Ὁ Θεὸς εἶναι ἀπόλυτος, ἀγαθὸς καὶ ἀληθής. Δὲν ὑφίσταται διαίρεσις τῆς θείας Δυνάμεως, διότι «δὲν ὑπάρχει οὐδεὶς ἄλλος Θεὸς εἰμὶ εἷς» (Α' Κορ. η', 4). Ὁ Θεὸς εἶναι ἡ μόνη ἀνωτάτη ἐκδήλωσις πάσης ἀρετῆς καὶ παντὸς ἀγαθοῦ. Εἶναι ἀληθής (Ρωμ. γ' 4) καὶ ἀπολύτως ἀγαθός. Ἐπειδὴ δὲ ὁ Θεὸς εἶναι—εἰς τὴν οὐσίαν Του—ἀγαθός, ἐμφανίζεται ὡς Θεὸς «τῆς ὑπομονῆς καὶ τῆς παρηγορίας» (Ρωμ. ιε' 5), «τῆς ἐλπίδος» (Ρωμ. ιε' 13) «τῆς Εἰρήνης» (Ρωμ. ιε' 33 καὶ ιστ' 20, Φιλιπ. δ' 9, Α' Θεσσ. ε' 23, Β' Κορ. ιγ', 11) καὶ «τῆς ἀγάπης» (Β' Κορ. ιγ', 11).

6. Τὸ ἀναλλοίωτον τοῦ Θεοῦ (Ρωμ. α' 23) ἀποδεικνύει, ὅτι οὗτος δὲν μεταβάλλει τὴν οὐσίαν Αὐτοῦ, ἡ ὁποία παραμένει, διὰ μέσου τῶν αἰώνων, ἡ αὐτή.

7. Τέλος ἀξιοσημείωτον εἶναι, ὅτι καὶ ὁ Παῦλος, ὅπως καὶ ὁ Πλάτων, ἀντιμετωπίζει τὸ πρόβλημα τοῦ Θεοῦ πολυπλευρῶς. Αἰτία αὐτοῦ εἶναι ἡ προέλευσις καὶ ἡ παιδεία τοῦ Παύλου. Ἐγεννήθη εἰς τὴν Ταρσόν, ὅπου τὸ πνεῦμα καὶ ἡ γνῶσις ἦσαν ἑλληνικά, ἐνῶ ἡ νομοθεσία ἦτο Ρωμαϊκὴ. Εἰς τὴν Ταρσὸν συνηγνῶντο Ἰουδαϊκὰ ρεύματα, ἑλληνιστικὸς τρόπος ζωῆς καὶ ἀσιατικῆς προελεύσεως μυστήρια²⁸. Ἐντὸς αὐτῆς τῆς ἀτμοσφαιρας ὀλοκληρώθη ἡ παιδεία τοῦ Παύλου, ὡς Ἰουδαίου καὶ μαθητοῦ τοῦ νομικοῦ καὶ φιλοσόφου Γαμαλιήλ. Ἡ ἐπαφὴ καὶ γνωριμία τοῦ Ἀπ. Παύλου μετὰ τῶν σπουδαιότερων ρευμάτων τῆς ἐποχῆς του διηύρυνε κατὰ τοιοῦτον τρόπον τὴν σκέψιν του, ὥστε ἠδύνατο νὰ ἀντιμετωπίσῃ τὰ σοβαρότερα προβλήματα, τὰ ὁποῖα ἀπασχολοῦν μίαν ἀνήσυχον σκέψιν.

(Συνεχίζεται)

28. Πρβλ. J. Holzner: «Paulus», Freiburg 1937, ὅστις, ἀναφερόμενος εἰς τοὺς λόγους τοῦ Παύλου «Ταρσεὺς εἰμὶ, οὐκ ἀσήμευ πόλεως πολίτης», παρατηρεῖ ὅτι ἡ Ταρσὺς εὐρίσκετο εἰς τὸ αὐτὸ μὲ τὴν Ἀλεξάνδρειαν καὶ τὰς Ἀθήνας ἐπίπεδον. Πρβλ. ἐπίσης Latourette «History of the Expansion of Christianity», 1 Bd., σελ. 74.